

Diplomaten som helt: Fridtjof Nansen

Iver B. Neumann

Fridtjof Nansens Institutt, Norge

Sammendrag

Norsk diplomati har mange hverdagshelter, men få som er helter i den forstand at de har skapt noe unikt. Artikkelen diskuterer kandidat nummer en til rollen, Fridtjof Nansen. Nansens diplomatiske virksomhet var mangslungen og inkluderte vitenskapsdiplomati, sportsdiplomati, bakkanaler mellom tredjeparter og oppdrag for den norske stat og internasjonale organisasjoner. Ikke mindre enn fire av hans bidrag er unike. Det første er hans utvidelse av Norges utenrikspolitiske spillerom ved å få en engelsk-gift konge på Norges trone i 1905. Det andre er hans ferdigforhandling av stormaktenes sikkerhetsgaranti til Norge i 1907, som norsk minister til London. Den tredje er ferdigforhandlingen av forsyningsavtalen med amerikanerne i 1918. Det fjerde er hans innsats for hundretusener av flyktninger på 1920-tallet, da særlig det strukturelle grepet med å gjøre dem til juridiske subjekter ved å utstyre dem med såkalt Nansen-pass. For dette arbeidet fikk Nansen også Nobels fredspris for nøyaktig 100 år siden. Nansens svakhet som diplomat var den massive selvsentrettheten og egenrådigheten som gjorde ham til en problematisk representant for et kollektiv som den norske stat. Svakheten ble mer enn veiet opp av Nansens virtuose håndtering av diplomatiets to andre kjerneoppgaver, informasjonssanking og forhandling, som alle hans fire unike innsatser bygger på.

Nøkkelord: Nansen · diplomati · norsk utenrikspolitikk

Kontaktinformasjon: Iver B. Neumann, e-post: ibneumann@fni.no

©2022 Iver B. Neumann. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Neumann, I. B. (2022). *Diplomaten som helt: Fridtjof Nansen*. *Internasjonal Politikk*, 80(2), 236–254. <http://dx.doi.org/10.23865/impol.v80.3741>

Jeg kan nu engang ikke hjelpe det; men det å gå runnt og snakke med mennesker, og gå i selskaper og konversere damer, og være elskverdig i saloner er nu engang efter min mening ikke arbeide for en voksen mann.

Nansen i brev til sønnen Odd, sitert etter Jølle, 2020, s. 139

Det finnes to helteskikkelser i vestlig tradisjon (Taylor, 1989). På den ene side har vi mennesker som får heltestatus fordi de gjør det de skal, dag ut og dag inn, og/eller til tross for at de møter mye motstand. Her er det snakk om å holde ut og å ikke gi seg. Det gamle testamentets Job er en arketype. På den annen side har vi mennesker som gjør noe som ikke bare er spektakulært, men også unikt. Her er det snakk om improvisasjon, karisma og kraftanstrengelse, om Moses som skiller vannet. Filosofer (Taylor, 1989), religionshistorikere (Dumézil, 1970), litteraturvitere (Campbell, 1949/1973), sosiologer (Collins, 2020; Turner, 2003) og etnologer (Bell, 2020) gjør alle et poeng av at det på de fleste samfunnsarenaer er mange av de førstnevnte, og få av de sistnevnte. Så også på diplomatiets arena. Det skyldes et paradoks; nemlig at det unike ved en helt er bundet til overskridelse av sosiale konvensjoner. En unik heltedåd vil typisk være målrasjonell; hensikten helliger middelet. Den unike helt bryter med forventning og god skikk, og blir ikke bare tilgitt for det, men også feiret. Det er stor fallhøyde, og det blir først i etterkant klart om heltestatus faktisk blir resultatet. Den unike helt skapes altså ikke bare av sine handlinger, men også av disse handlingenes tradering. Å være helt er å være eksemplarisk innen en gitt genre (Noyes, 2020). Når *Norsk biografisk leksikon* omtaler Nansen som «en myteomspunnet nasjonalhelt», når Huntford (1997) omtaler oppdageren Nansen som en helt og når jeg skriver denne artikkelen, blir disse skriviene en del av Nansen-helteskriptet. Slike skript vil ha et større eller mindre gyldighetsområde. For Nansens vedkommende dreier det seg, som *Norsk biografisk leksikon* fremhever, først og fremst om et nasjonalt gyldighetsområde, men Nansen feires også fremdeles internasjonalt, for eksempel i selvpresentasjonene til og presentasjoner av The United Nations' High Commission for Refugees.¹

Hvilke handlinger som regnes som unike, og hvordan de blir tradert, vil avhenge av tid og rom. Mulighetene til å være en unik helt snarere enn en hverdagshelt krymper jo sterkere sosiale normer er institusjonalisert. Historisk blir det derfor stadig mer risikofyllt å prøve seg på unike heltedåder. Diplomati er blitt svært mye mer av et fag siden utenriksdepartementer ble institusjonalisert fra slutten av 1700-tallet av. Institusjonaliseringen har ført til at korttidsengasjementene for deltidsdiplomater som Nansen er blitt færre og rutinene viktigere. Likevel finnes det fortsatt unike diplomatiske helter. Amerikaneren Richard Holbrookes innsats for å avverge ytterligere krig i det tidligere Jugoslavia under Dayton-forhandlingene i 1995 kan vel tjene som eksempel (Holbrooke, 1998). Ikke desto mindre er heltestatus først og fremst

¹ Se for eksempel <https://www.unhcr.org/nansen-refugee-award.html> og Wikipedias oppslag om High Commissioners for Refugees (der Nansen er listet som High Commissioner nummer null, fordi han innehadde vervet for Folkeforbundet, og ikke for De forente nasjoner).

knyttet til det såkalte gamle europeiske diplomatiet som var fremherskende i Europa frem til første verdenskrig, og som hadde et etterliv til inn på 1930-tallet. Det gamle diplomatiet var dominert av adelen og dens standarder. Disse standardene hadde sitt utspring i den virksomheten som konstituerte adelen, nemlig krigføring. Det dreiet seg om å være åpen og aggressiv i tilslaget, tro mot en kodeks og mot øyeblikkets muligheter, og seiersvillig (Leira, 2018b). Det er derfor ikke overraskende at vi også i norsk diplomatisk tradisjon finner en direkte kobling til adel, selv om adelsprivilegiene her ble opphevet i 1821 og selvstendig diplomatisk tradisjon i nyere tid bare strekker seg fra 1905 og fremover. Blant de fire som sto sentralt i opprettelsen av et norsk utenrikdepartement i 1905, var da også to av adelig byrd, Thor von Ditten og Fritz Wedel Jarlsberg.

Hva unike diplomatiske helter angår, finnes det en håndfull kandidater. Den historisk nyeste er juristen Jens Evensen, som gjennom sitt arbeid med utvikling av havrett sikret Norge store nye havområder på 1970-tallet (Retzer, 1999). Diplomaten Hans Engen arbeidet på 1950- og 60-tallet med å sette opp bakkanaler (Alund, 2014). På 1930- og 40-tallet var Berent Friele fra sin base som USAs største kaffeimportør virksom i Brasil og annetsteds i Latin-Amerika som uoffisiell diplomat for president Roosevelt, og for Norge (Pettersen, kommer). Hans spilte en avgjørende rolle i arbeidet med å innrullere latinamerikanske stater på alliert side i annen verdenskrig. Nevnte Fritz Wedel Jarlsberg var sentral i arbeidet med å sikre Svalbard for Norge i kjølvannet av Paris-konferansen 1919. Til tross for at adelsprivilegiene i Norge som nevnt hadde blitt avskaffet allerede i 1821, kalte Wedel Jarlsberg seg baron, var en venn av dronning Victoria, ble foreviget i Marcel Prousts *På sporet av den tapte tid* som prins av Faffenheim-Munsterburg-Weinigen og var sin tids *grand seigneur* i diplomatiet (Mathisen, 1951).² Kandidat nummer én til rollen som norsk unik diplomatisk helt er imidlertid Fridtjof Nansen.

Nansens far var borgerlig, men hans mor var en Wedel Jarlsberg.³ Wedel Jarlsberg var yrkesdiplomater. Nansen var det bestemt ikke. Til gjengjeld er Nansens krav på diplomatisk heltestatus bundet ikke bare til én unik innsats, slik Wedel Jarlsbergs er, men til flere. Nansen er da også langt bedre kjent, og litteraturen om ham er bredere.

² «Ved sin selvsikkerhet og sitt pågangsmot kunne han undertiden oppnå utrolig meget. Han forsto det franske lynne, og kom meget godt ut av det med franskmennene [...] Av og til kunne han være utrolig arrogant, nesten komisk. Hans politiske vurderinger var ofte overflatiske. Men alt tatt i betraktning, kunne Norge neppe ha hatt en bedre mann enn ham i den franske hovedstad, hvor de mest omfattende internasjonale spørsmål i hans tid skulle bli avgjort», skriver Mathisen om Wedel Jarlsberg (1951, s. 164). Eksempler på alt dette står å lese i Wedel Jarlsbergs (1932) selvbiografi, som til tross for sin overdådige pompositet vel fortsatt er den beste av de halvt hundre selvbiografier skrevet av norske diplomater.

³ Fritz var eldste sønn i direkte agnatisk linje fra den første greven av Jarlsberg, Gustaf Wilhelm (1641–1717), mens Nansens mor var datter av en yngre bror i en annen linje (Steffens, 1911). Ifølge *Norsk biografisk leksikon* hadde Fritz Wedel Jarlsberg rang av baron i Danmark. I en alder da adelig byrd fortsatt betød mye i diplomatiske kretser, hadde det spesielt i utlandet betydning at Fritz Wedel-Jarlsberg rangerte foran Fridtjof Nansen i Gotha-kalenderen.

For eksempel er han eneste nordmann som har fått oppslag i den 2168 sider lange encyclopedien om diplomatihistorie (Vogt, 2018). Det er Nansen det skal dreie seg om her.

En for påståelig diplomat er en propagandist (Wight, 1994). I sin hverdagsinkarnasjon er diplomaten embetsmann. Det er diplomatens oppgave å representere sitt land, og om det gjøres godt, er det per definisjon en patriotisk ting å gjøre. Samtidig er det diplomatens oppgave å få til avtaler, og om det lykkes, er det en innsats i hele menneskehetens tjeneste, for det forlenger freden og bremser krigen (Der Derian, 1987). En god diplomat er derfor både nasjonalt og internasjonalt anlagt. I tiden før 1906 var Nansen først og fremst propagandist (Berg, 2012, s. 33; Vogt, 2011, s. 229). I 1906–1908 var han formelt diplomat; i og med at han var minister i London, var han det vi nå ville kalle bilateral diplomat. I Washington 1917–1918 var han ikke formelt diplomat, men uformelt gjorde han det diplomater gjorde i årtusenene før stater hadde permanente representanter boende hos hverandre, nemlig å lede en delegasjon sendt av ett statsoverhode til et annet. Før det ble betegnelsen på en bygning og dem som jobber i den, var slike delegasjoner tross alt kjent som nettopp ambassader. Som leder for Norges delegasjon til Folkeforbundet gjennom hele 1920-tallet var Nansen det vi nå ville kalle multilateral diplomat, samtidig som han qua Høykommissær for flyktninger var internasjonal embetsmann. Disse rollene flytter over i hverandre. De er også alle sammen fasetter av det diplomatiske *métier*. Som så ofte er det også i Nansens tilfelle vanskelig å skille skarpt mellom rollene politiker og diplomat (Wiseman, 2022). I det følgende skal jeg diskutere Nansens innsats i London i 1905 og 1906–1908, i Washington 1917–1918 og på 1920-tallet inn og ut av Genève, og argumentere for at de alle må kunne kalles unike. I konklusjonen vil jeg så diskutere hvilke egenskaper som gjorde Nansen til en diplomatisk helt, og hva det forteller oss om diplomatiets natur.

Nansen-litteraturen

I biblioteket om Nansen finner vi en etter hvert anseelig reol om Nansen som aktør i internasjonal politikk. Vi har studier av Nansen som nasjonsbygger, Nansen som propagandist, Nansen som humanist, Nansen som Nasjonenes Forbunds Høykommissær for flyktninger, Nansen som fredsvenn og Nansen som europeer og verdensføderalist. Vi har gode analyser av Nansens internasjonale tenkning (Vogt, 2010). De generelle biografiene er gjennomgående påpasselige med å fremheve disse sidene av Nansens virke. Det er allmenn enighet om de store innsatsene han ytte på dette feltet: innsatsen frem mot og i 1905 som kulminerte i ministerpost i London 1906–1908, året 1917–1918 som utsending til Washington for å sikre Norge forsyninger, innsatsen under sultkatastrofen i det borgerkrigsherjede Russland, arbeidet med befolkningsutvekslingen mellom Hellas og Tyrkia, Armenia-arbeidet og Nansen-kontorets utstedelse av Nansen-pass. Skiftet i hans tenkning bort fra en nasjonalistisk selvhevdelsespolitikk over til en skandinavisk, europeisk og verdensomspennende samarbeidslinje,

som kom under inntrykk av de enorme ødeleggelsene under første verdenskrig og i dialog med wilsoniansk tenkning under USA-oppholdet 1917–1918, er også godt belagt (se spesielt Vogt, 2011, 2012).

På området internasjonal politikk var Nansens roller flere. Som vitenskapsmann utvidet Nansen det internasjonale nettverket som hans mors adelige opphav gav ham i fødegave på konferanser og så videre (Vogt, 2011, s. 213). I motsetning til sin samtidige Niels Bohr var Nansen imidlertid ikke en forløper for det vi nå kaller *science diplomacy* eller vitenskapsdiplomati, så denne delen av hans virke skal få ligge i denne omgang. Nansen hadde i 1905 også en kort opptreden på sportsdiplomatiets arena, da han som formann for den norske komiteen til de såkalte Nordiska spelen gikk inn for å boikotte arrangementet om ikke Sverige kom Norge i møte i de pågående forhandlingene om unionsoppløsning (Vogt, 2011, 2016). Det går altså en direkte linje fra Nansen til dagens mange aktivister som vil boikotte sportsarrangementer i Kina, Qatar og så videre på politisk grunnlag. Dette skal også få ligge. Nansens kandidatur som diplomatisk helt henger på hans virke som representant for staten Norge.

Nansen og diplomatiet

Den første diplomatiske oppgave som ble gitt Nansen av den norske stat, kom allerede i 1898, da Norges statsminister, Johannes Steen, gav Nansen i oppdrag uformelt å sondere mulighetene for en handelstraktat med Russland (Vogt, 2011, s. 204). Sondringene ble kortvarige og kastet ikke noe av seg, men poengene i denne sammenhengen er to. Nansen var alt på dette tidspunkt en norsk statsministers valg til en slik oppgave, og Nansen hadde ved anledning fri bane helt opp til kong Oscar II for å legge til rette for den. Grunnene til at han ble regnet som representativ, var at han allerede hadde det nettverket som skulle til, og at han kunne trekke på personlige kontakter fra sitt virke som oppdager og vitenskapsmann for å gjennomføre oppdraget.⁴ Den ansvarlige i det russiske utenriksdepartement som ble hans viktigste *opposite number* i 1898 var for eksempel en bekjent fra før. Vogt (2011, s. 205) påpeker da også at Nansen på dette tidspunktet var «på full fart inn i utenrikspolitikkens sfærer».

London 1905 og 1906–1908

I 1905 sendte statsminister Michelsen som del av arbeidet med å konsolidere norsk suverenitet ut en rekke fremstående nordmenn til sentrale hovedsteder. Krumtappen Nansen fikk hemmelige diplomatiske oppdrag i København og London. Oppdraget i København gikk ut på å få den danske kongefamilien til å gå med på at prins Carl og

⁴ Berg (1996, s. 159) påpeker også hvordan de to feltene for Nansen begge var anledninger til å bedrive nasjonsbygging. I ettertid er det lett å undervurdere oppdagelsesreisendes status som kjendiser. Vi skal ikke lenger enn til Sverige for å finne et parallelt eksempel på at en venn av kongen ble brukt til denne type diplomatisk oppdrag. I oktober 1939, etter Tysklands angrep på Polen og Storbritannias krigserklæring, sendte kong Gustav V av Sverige sin venn Sven Hedin til Hitler for å undersøke om det var mulig å få i stand en fredskongress (Carlsson, 2006, s. 32).

hans hustru Maud kunne bli Norges nye regenter. Merk at Michelsen helt eksplisitt sendte Nansen via København for at Nansen skulle dempe Wedel-Jarlsberg litt (Jølle, 2020, s. 141; Vogt, 2011, s. 239). Det er interessant at Nansen ble satt på som modererende frimerke for den ubestridte *grand seigneur* i norsk diplomatisk tradisjon, hans slektning Wedel-Jarlsberg, for det viser at Nansen på dette tidspunkt nok ble sett på som noe egenrådig, men ikke så egenrådig som Wedel Jarlsberg.

Oppdraget i London var å sikre britisk støtte til Norges løsrivelse fra Sverige og til å få en mer varig sikkerhetspolitisk beskyttelse fra Storbritannia. Nansen boltret seg både i sosieteten, i avisredaksjonene og i the Foreign and Commonwealth Office (Huntford, 1997, s. 508–514). Overfor den britiske utenriksministeren slo Nansen direkte frem på om hvor viktig det var for Norge å ha prinsesse Maud, datter av kong Edward VII av Storbritannia, som dronning av Norge. Hovedpoenget ved dette var å gi London, som Europas og verdens viktigste maktsentrum, en aksje i det norske kongevalget. I 1905 var Europa fortsatt underlagt en dynastisk logikk, der ekteskap mellom kronede familier var en viktig realpolitisk ressurs, så dette var sikkerhetspolitisk alvor. Arne Garborg formulerte poenget svært godt da han skrev at Maud skulle «vera den Tampen som bind vaar vesle Baat fast til den store engelske Skjoldebaaten» (sitert etter Berg, 2012, s. 32). Nansens fotarbeid for å få dette til, var blendende, men det unike ved manøveren ligger, som Roald Berg (2012, s. 33) har understreket, ikke i utførelsen, men i konsiperingen. Ved å bidra til å sette utbredt republikansk tenkning i Norge, en tenkning som Nansen selv langt på vei delte, i parentes for slik å åpne et rom for aksept for kongevalg, utvidet Nansen Norges og sitt eget diplomatiske spillerom. Nansen prioriterte rett og slett det han så som Norges nasjonale interesse av å bli et monarki fremfor sin egen republikanske tenkning. Resultatet ble det Steine (2015) har kalt en taktisk monarkisme. Å klare å endre parameterne for egne handlinger på denne måten krever et metaperspektiv på seg selv og den sosiale kontekst man inngår i. Dette er det få som evner, og når det en sjelden gang skjer, er det unikt – og politikk og diplomati på sitt beste.

Etter Stortingets vedtak om unionsoppløsning ble nordmenn i diplomatisk tjeneste som ikke selv hadde bedt om avskjed fra svensk UD og diplomati, avskjediget. Den nye suverene staten Norge hadde dermed akutt mangel på fremstående diplomater. Von Ditten og Wedel Jarlsberg, som begge hadde bred tjenesteerfaring fra dobbeltmonarkiet, var selvskrevne som norske ministre i sentrale poster, og ble sendt til henholdsvis Berlin og Paris.⁵ Ved siden av disse to garvede diplomatene utnevnte man i løpet av 1906 noen flere. Til St. Petersburg sendte regjeringen Nikolai Prebensen. Han hadde i egenskap av fylkesmann i Finnmark arbeidet intensivt med

⁵ De hadde rang av ministre, ikke ambassadører, fordi stormaktene på Wienerkongressen hadde forbeholdt denne tittelen for utsendinger til hverandre. Norges første ambassadør var Wilhelm von Munthe af Morgenstjerne, til Washington, 1943. Morgenstjerne var for øvrig en god venn av Nansen fra da de to jobbet sammen i Washington 1917–1918 og frem til Nansens død i 1930. Nansens konsekvente forakt for diplomatiet gjaldt først og fremst institusjonen, ikke enkeltmennesker.

reinbeitesaken og andre russiske anliggende i en årrekke, og var nok den norske embetsmannen som hadde mest Russlands-erfaring. Til Washington utnevnte man Christian Hauge, som hadde vært legasjonsråd i Washington under fellestjenesten, og hadde forblitt der etter unionsoppløsningen for å tale Norges sak. Til København sendte regjeringen Francis Georg Hagerup, som qua professor i juss også var embetsmann. Han var også tidligere statsminister, folkerettsspesialist og representant ved voldgiftsdomstolen i Haag, så han var vel omtrent så nær en diplomatkyndig som man kunne komme uten faktisk å ha innehatt et diplomatisk embete. Til Stockholm utnevnte regjeringen Paul Benjamin Vogt. Han var også jurist, men privatpraktiserende advokat. Til gjengjeld hadde han vært politisk redaktør av Morgenbladet, stortingsmann og statsråd i Hagerups regjering.

Den siste utnevnelsen, til The Court of St. James i London, var den gjeveste av dem alle. Dit sendte regjeringen Fridtjof Nansen. Nansen var den eneste ikke-juristen, ved siden av Vogt den eneste som ikke som ikke allerede var embetsmann, og han skulle vise seg å bli den eneste som ikke benyttet seg av at utnevnelsene gjaldt til fylte 70 år. Alle var de født mellom 1850 og 1863, så de nevnte herrene skulle altså, med unntak av Nansen, komme til å dominere norsk diplomatisk liv helt ut på 1930-tallet. I Norge forble Prebensen og Vogt i tjenesten til pensjonsalderen, og Hagerup til han døde. Det var bare Nansen i London som i et gjestespill skulle sikre Norge en sikkerhetspolitisk garanti fra Storbritannia. Allerede i 1905 var det altså, også i diplomatisk sammenheng, veldig mye «den eneste» med Fridtjof Nansen.

At det dreiet seg om et gjestespill, var avtalt på forhånd; Nansen skulle bare tjenestegjøre i kort tid, lenge nok til å få avtalen på plass. Det skulle bli to år, fra april 1906 til april 1908. Gitt at det egentlig dreiet seg om et spesialoppdrag, utnevnte UD Johannes Irgens som hans legasjonssekretær. Irgens hadde, som en av få nordmenn, vært attaché i både Bordeaux og Antwerpen på 1890-tallet, og var dermed, til tross for at han ved tiltredelsen bare var 37 år gammel, en av Norges mest erfarne diplomater. I sine memoirer lar han det skinne klart gjennom at det i gavnet var han som drev ambassaden (Irgens, 1952). Nansen tok på sin side selv avstand til rollen han selv hadde sagt ja til å spille, og beskrev spillet han nå var en del av som «motbydelig» og «en ørken» (Greve, 1971, s. 56, 59) og i brev hjem til utenriksminister Løvland gjorde han narr av de mange «snurrepripperier» som «de ekte diplomater» la slik vekt på (sitert etter Vogt, 2011, s. 249). Helt karakteristisk for Nansen var det at han helst skrev brev direkte til utenriksministeren, snarere enn å følge diplomatisk kutyme og kommandolinje ved å rapportere til Storbritannia-desken i det nyopprettede UD i Kristiania (Greve, 1971, s. 60).

Noe av det typiske for den aristokratiske, europeiske diplomattradisjonen var at ambassadøren hadde vide fullmakter og opptrådte ganske egenrådig. Nansen tok dette langt – gitt graden av diplomatisk modernisering i Storbritannia da han tjenestegjorde der, av og til for langt. Et eklatant eksempel kom da Nansen, for å få fortgang i forhandlingene om en sikkerhetsgaranti, overspilte sin hånd overfor britene ved sammen med kong Håkon å ta direkte kontakt med kong Edward. Han fikk da

klar beskjed fra Foreign Office om å holde seg til etablerte prosedyrer (Vogt, 2011, s. 261). Her er vi ved et avgjørende punkt. Diplomater er ett statsoverhodes representant hos et annet. I henhold til europeisk statsskikk, slik den var til inn på 1800-tallet, ville Nansens prosedyre ha vært standard. Gitt 1800- og 1900-tallets demokratisering av statsskikken, og ikke minst teknologiske nyvinninger som telegrafien, kom imidlertid den byråkratiske linje fra valgte politikere og ned til saksbehandler inn som et ofte konkurrerende element, også i diplomatiet. Det var altså et drøyt århundres politisk utvikling Nansen forsøkte å sette til side, lite overraskende uten hell (Götz, 2005). Det er en parallell her til Nansens skepsis til parlamentarismen. For en utålmodig insider vil etablerte prosedyrer og lange deliberasjoner ofte fremstå som kompliserende snarere enn som befordrende for å få ting gjort. Nansens utålmodighet og små overtramp kom imidlertid ikke i veien for oppdraget; han fikk britisk støtte for Integritetstraktaten (Berg, 1995, s. 71 ff.). Denne ble undertegnet 2. november i 1907 mellom Norge og stormaktene – Storbritannia, Frankrike, Tyskland, Frankrike og Russland. En av hans biografer, Per Egil Hegge (2002, s. 101), betegner Nansens innsats som «his finest hour» og en «praktoppvisning i enmannsdiplomati». Å lande en så viktig avtale for sitt land er en unik bedrift.

Washington 1917–1918

Under verdenskrigen fant den norske regjering nok en gang bruk for Nansen som diplomat. Denne gangen dreiet det seg om matforsyninger. Det var viktig for Norge å få en avklaring om handels- og transportregler etter at USA gikk med i krigen mot Tyskland i april 1917. Sommeren 1917 fikk Nansen en forespørsel fra statsminister Gunnar Knudsen om å lede en norsk delegasjon til Washington for å forhandle med amerikanerne.⁶ De diplomatiske samtalen gikk imidlertid tregt. En tiltagende utålmodig Nansen ble værende i Washington i rundt et år, fra juli 1917 til mai 1918, hvilket var mye lenger enn han hadde tenkt. Også denne gangen besværet han seg over diplomatiets form og la avstand til den, som når han i brev til en elskerinne skrev at «jeg er helt fremmed for mig selv her. Du skulde bare se mig, er fullstendig dandy i silkestrømper» (brev til Sigrid Munthe sitert etter Jølle, 2020, s. 138).⁷ På den ene side var dette året preget av kjedsomhet og politikerforakt fra Nansens side. På den annen ble det bestemmende for Nansens videre internasjonale virke de neste fjorten årene frem til hans død i 1930. For det første fikk Nansen et *crash course* i det vi i dag ville kalle matsikkerhet. Det skulle komme godt med når han et par år senere skulle arbeide med sultkatastrofen i Sovjet-Russland. For det andre fikk han førstehånds kunnskap om hvor hensynsløse kommersielle grupper og politikere kunne være i sine

⁶ Ifølge Knudsen (1998; se også Fasting, 1955, s. 320) selv var det den franske minister til Kristiania, Abel Chevalley, som hadde satt ham på ideen.

⁷ Når en eller annen skal skrive artikkelen om Nansens hypermaskulinitet, vil disse silkestrømpene være et godt utgangspunkt, ikke minst fordi det er blitt en del av den muntlige overlevering at en masse hår hadde det med å stikke ut mellom dem; se Egeland, 1996, s. 147, som viser til Kleveland, 1994.

kampanjer for å selge spesifikke produkter og tiltrekke seg arbeidsskapende virksomhet. Å være forberedt på det verste er god forberedelse når man arbeider i katastrofeområder (Greve, 1974, s. 125). For det tredje mottok Nansen «meget sterke impulser fra president Wilson og andre amerikanske idealister som Herbert Hoover» (Vogt, 2012, s. 25). Samtalene han hadde med dem, skulle som nevnt komme til å forandre hans syn på internasjonal politikk generelt. Der Nansen tidligere hadde vært mest opptatt av nasjoners ære og stolthet, var det nå internasjonalt samarbeid og dermed betydningen av godvilje og kompromiss som kom i sentrum.

Samarbeid var generelt et problem for Nansen, men på dette oppdraget var problemet resiprokt. Nansen hadde god grunn til å ergre seg over statsminister Gunnar Knudsens illojalitet mot en diplomatisk utsending han selv hadde valgt, for Knudsen gikk ikke av veien for å sende et personlig brev til Wilson der han skrev at om han hadde visst hvor positiv Wilson var til en avtale, ville han kanskje ikke ha sendt Nansens delegasjon (Vogt, 2011, s. 323)! Knudsen og politikerne var altså ikke uten skyld i at forhandlingene trakk ut. Ikke desto mindre er det også lett å se hvor Nansen kom til kort. Sett fra UD og regjeringens side, måtte amerikanernes krav om full stopp av eksport til Tyskland veies opp ikke bare mot Tysklands reaksjon på noe slikt, men også mot hensynet til Norges nøytralitet, som jo ville bli undergravet om man gikk med på amerikanernes krav og slik fikk i stand en avtale. Nansen, hvis oppdrag var å få avtale i havn, hadde ingen forståelse for dette. Utenriksminister Ihlen og regjeringens forsøk på å finne en mellomvei hadde Nansen bare hån til overs for, et hån som han selvsagt måtte legge for dagen (et spesielt eklatant eksempel analyseres i Vogt, 2011, s. 335, se også Jølle, 2020, s. 151).

Her ser vi Nansens klare begrensninger som diplomat: et manglende analytisk grep om behovet for å veie forskjellige faktorer opp mot hverandre til fordel for en handlingslinje i et spesifikt henseende, og en manglende vilje og evne til å spille på lag. Ekstra komisk blir Nansens stahet her når man har in mente at han på rent generelt grunnlag i denne tiden ble mer og mer overbevist om at en samarbeidslinje i internasjonal politikk var bedre enn konfrontasjon. Nansen manglet rett og slett evnen til å koble sin overgripende analyse av behovet for generelt institusjonalisert samarbeid stater imellom til sin logiske konsekvens på diplomatisk, personlig nivå, nemlig at konfrontasjon må unngås så lenge som mulig, og at kompromisser må inngås så lenge som mulig.⁸

Det skal imidlertid også sies at Nansen ikke vek tilbake for å skrive under en avtale da sjansen bød seg, selv om det var uklart om hans mandat strakk seg så

⁸ Nansens vending fra realpolitikk til wilsoniansk idealisme resulterte i arbeid for nedrustning, voldgift og institusjonalisering av internasjonalt samarbeid, som var idealismens standarduttrykk, også i Norge. Vogt (2011, s. 350) tar feil når han hevder at Nansens moralske fremhevninger av småstater på stormaktenes bekostning var «dypt originale»; de var tvert imot gjengs i idealistiske kretser, se spesielt Koskenniemi 2004.

langt.⁹ Nansen hadde tatt på seg et oppdrag, og han leverte på det. Det å ha sine meningers og handlingers mot har sine fordeler, også for den stat man tjener og som ikke alltid vil sette pris på måten det leveres på. Nansens innsats i Washington var, som hans innsats i London først i 1905 og deretter i 1906–1908, unik.

Greve (1974, s. 151), Huntford (1997, s. 605) og Vogt (2011, s. 366; 507n103; sml. 398) hevder alle at Nansen i 1920 ble brukt som mellommann mellom USSR og Storbritannia ved å viderefremme et fredsforslag fra Moskva til London. Om så er tilfelle, har vi å gjøre med et svært tidlig eksempel på det som nå er et ganske storstilet norsk freds- og forsoningsdiplomati. For Nansen selv var imidlertid dette et mellomspill. Det er en ære å bli brukt som bakkanal mellom stater, for det viser at man har de involverte staters respekt og tillit, men unikt er det ikke.

Folkeforbundet, Genève, 1920–1929

Nansens hovedfokus etter Washington-turen var det utenrikspolitiske arbeidet for å få Nationenes Forbund eller Folkeforbundet opp å stå. Nansen støttet de 14 punktene som president Wilson la frem for Europas stormakter i januar 1918 (Vogt, 2011, s. 330), inkludert det som gikk ut på at diplomater skulle konsentrere seg om å trekke opp offentlig tilgjengelige avtaler, og forhandle dem frem på offentlig tilgjengelige måter (*open treaties, openly arrived at*; det synes ikke å ha slått Nansen at det var et skjærende misforhold mellom hans egen praksis fra London og Washington på den ene side, og dette idealet som han i prinsippet støttet, på den annen). Da Nansen kom hjem til Norge i 1918, var han blitt en tilhenger av den internasjonale institusjonalismen. Han var med på å etablere Den norske Forening for Nationenes Liga og ble valgt til dets formann i oktober 1918. I desember 1918 la han frem hovedprinsippene for Nasjonenes liga i en tale i Kristiania. I januar 1919 talte han forbundets sak i Det Militære Samfund. I februar orienterte han stortingsrepresentantene om foreningens syn. Dette arbeidet var selvfølgelig også praktisk dannende for den nyslåtte internasjonalsisten Nansen, for slike foreninger som arbeidet for å få opprettet et Nasjonenes forbund, og som så skulle arbeide videre med å støtte organisasjonen da den ble dannet, var aktive i en rekke land.¹⁰

⁹ Kfr. den amerikanske pensjonerte ambassadøren Chas Freemans (2022, s. 9) generalisering basert på følgende eksempel: «Normally, ambassadors have no mandate to reach agreements they have not been authorized to offer or accept. But in 1803, the U.S. minister to France, Robert Livingston, had the gumption to seize an opportunity neither he nor his superiors had anticipated. He had been tasked and allocated funds to buy the city of New Orleans from the French. Instead, the French proved open to selling all their claims to territory on the North American continent. For fifteen million dollars, rather than the ten he had been told was the most he could spend to buy New Orleans, Livingston bought the rights to the entire Mississippi Valley and points as far north and west as Montana, nearly doubling the size of the United States. Sometimes it's better to act within the spirit of one's instructions and to risk having to apologize later than to miss an obvious opportunity.»

¹⁰ Det var snakk om nasjonsvis ordnede forløpere til FN-sambandene.

Med opprettelsen av Folkeforbundet i 1919 fikk man en sterk økning i permanent multilateralt diplomati, noe som betød at diplomater skulle ansettes i og representanter sendes til hovedkvarteret i Genève, samtidig som noen måtte ta seg av det hele i de hjemlige UD-er.¹¹ Til å begynne med forsto nok neppe UD hvor mye arbeid det her ville påløpe. Utenrikskommisjonen av 1919–20 foreslo for eksempel at man skulle be generalsekretæren i Den interparlamentariske union, Christian Lous Lange, om å ivareta Norges interesser, når han nå allikevel bodde i byen! Norges første utenriksdepartementshistoriker, som også var arkivar i UD, Reidar Omang, skriver:

For Norges vedkommende skulle det også komme til å vise seg at yrkesdiplomaterne – når det gjaldt representasjonen i Folkeforbundets delegeretforsamling – måtte dele oppgaven med parlamentarikere og andre, og at der oftest var mennene «utenfor» – som satte sitt sterkeste preg på Norges innsats i verdensorganisasjonen. Den første delegasjon til folkeforbundsfor­samlingen ble oppnevnt ved kgl. Resolusjon 29. oktober 1920 og besto av minister Hagerup (formann), fylkesmann Blehr og professor Nansen. Disse fikk følgende varamenn: generalsekretær Chr. L. Lange, professor Mikael H. Lie og professor frøken Kristine Bonnevie. Tendensen var klar, ingen av de utpekte kunne kalles diplomater av fag. (Omang, 1959, s. 349)

Fenomenet Omang peker på for Norges vedkommende, var i Folkeforbundets første år et generelt fenomen. Nansen var del av den norske delegasjonen til de årlige forsamlingene til Folkeforbundet år om annet, oftest som leder. Dette var altså en diplomatisk oppgave for staten Norge, men en som gjennomgående dreiet seg om et for diplomatiet nytt saksfelt. Kategoriseringen av utenrikspolitikk og hjelpearbeid som to forskjellige anliggende hadde en direkte føring for diplomaters arbeid. Mens utenrikspolitikk åpenbart var et diplomatisk anliggende, var hjelpearbeid det ikke. Utenriksdepartementet hjemme i Norge befattes seg ikke med nødhjelp. I Folkeforbundet i Genève, derimot, kom diplomater gradvis med i slikt arbeid etter som de kom inn i stadig høyere antall blant Folkeforbundets ansatte, der de implementerte vedtak fattet av politisk oppnevnte representanter. Norge oppnevnte for eksempel raskt fast representasjon til Folkeforbundet, som igjen sto i kontakt med et eget kontor for folkeforbundssaker i UD. Ikke overraskende ble mønsteret at ansatte ved kontoret, som altså var diplomater, overtok når det åpnet seg muligheter i Folkeforbundet. Etter første verdenskrig var tilliten til diplomater, som i enkelte kretser ble sett på som medskyldige for utbruddet av verdenskrigen, svært lav, ikke minst hos Nansen. I de samme kretser var man også opptatt av at Folkeforbundet skulle ledes av folkets representanter (stortingspolitikere, ledende samfunnsfigurer)

¹¹ Før 1919 fantes det bare en håndfull internasjonale organisasjoner; et par som skulle administrere fart på elver og noen som skulle ta seg av funksjonelle oppgaver som post og telegraf.

til forskjell fra statens embetsmenn og diplomater. Diplomatenene kom inn i bildet når de tekniske og kanskje mindre gloriøse jobbene skulle utføres.¹²

Som profilert taler var Nansen et viktig innslag i disse avgjørende konsoliderende år for multilateralt diplomati, men om han briljerte som talsmann for svake grupper, var han diplomatfaglig sett svak. Samtlige biografier vektlegger hans manglende konsultasjoner med de andre deputerte (f.eks. Jølle, 2020, s. 140). Samarbeidsproblemer går som en rød tråd gjennom Nansens virke, men det blir spesielt presserende når oppgaven er å lede en deputasjon som kollektiv skal representere en stat. En anekdote juristen og den med-deputerte Frede Castberg gjengir i sine memoirer, er talende. Da et av delegasjonens medlemmer antydte for Nansen at det innlegg delegasjonens sjef skulle holde i generaldebatten egentlig burde skrives i Utenriksdepartementet, svarte han: «Nei, skal de ha det på den måten, får de sende et bybud» (sitert etter Greve, 1974, s. 210).

Mens tidligere forskning fokuserte på hvordan og hvorfor Folkeforbundet feilet som fredsbygger (f.eks. Walters, 1952), har nyere forskning lagt vekt på dets rolle som laboratorium for liberal institusjonalisme (f.eks. Ikonomou & Gram-Skjoldager, 2019 eller, fra et mer skeptisk ståsted, Mazover, 2015). I en slik sammenheng fremstår ikke Nansen, som altså ikke var noen lagspiller, som sentral. Mens Nansens innsats for flyktninger er feiret i litteraturen (Skran, 2015; Vogt, 2010), inkluderer ikke Pedersen (2015, s. xii–xiv) ham blant de 37 viktigste aktørene på feltet i sin mye leste bok om Folkeforbundets mandatsystem.¹³ Nansens innsats som mangeårig medlem av og leder for Norges deputasjon til Folkeforbundets årlige samlinger var ikke på høyde med hans øvrige diplomatiske virke, og var bestemt ikke unik.

Høykommisær for flyktninger 1921–1927

Derimot er Nansens parallelle innsats for flyktninger som internasjonal tjenestemann i Folkeforbundets første år sagnomsust.¹⁴ Her kunne han trekke på sin erfaring fra London og Washington og bli det vi i dag ville kalle en dreven norm-entreprenør

¹² Det multilaterale samarbeidet åpnet også nye karrieremuligheter for diplomatenene. Allerede ved opprettelsen av det som på norsk offisielt het Nasjonens forbund fikk Erik Colban permisjon fra sin stilling i UD for å bli direktør ved sekretariatet, der han forble til 1930. Da gjeninntreide han i tjenesten som norsk sendemann. En annen diplomat, Rasmus Skylstad, fikk fra 1938 av tjenestefrihet fra sin stilling som byråsjef for Folkeforbundskontoret i UD for å ta stillingen som direktør for minoritetsavdelingen ved Folkeforbundets sekretariat (Gram-Skjoldager et al., 2019). Her ligger begynnelsen på et mønster som skulle slå inn med full tyngde da det multilaterale diplomati eksploderte etter annen verdenskrig. Det dannet seg spesifikke personalkretsløp mellom institusjonene selv, statenes representasjon ved institusjonene og de enhetene hjemme i UD-ene som betjente dem.

¹³ Den eneste nordmannen på Pedersens liste er faktisk Valentine Dannevig, medlem av Norske Kvinners Nasjonalråd og av Folkeforbundets permanente mandatkommissjon i Genève 1928–1940.

¹⁴ Carl Emil Vogts (2010) doktorgrad, som er den mest uttømmende foreliggende diskusjonen av Nansens innsats på dette feltet, modererer riktignok en del av de påfølgende festtalene, men bekrefter like fullt at dette var humanitært arbeid av første klasse og vel verd en nobelpris.

(Ingebritsen, 2022). I 1920 ba Folkeforbundet Nansen, som allerede arbeidet med sultkatastrofen i Sovjet-Russland, om å påta seg forbundets nye verv som Høykommissær for flyktninger.¹⁵ Oppgaven hans var å organisere den internasjonale utvekslingen av krigsfanger som, nær to år etter verdenskrigens slutt, fremdeles var internert i fangeleirer. Etter en tids nøling kastet han seg inn i en uhyre omfattende reisevirksomhet som resulterte i at flere hundre tusener krigsfanger ble repatriert. Tyrkias folkemord på sin armenske minoritet skapte en ny flyktningekatastrofe, og da Tyrkia, også det fordi landet var misfornøyd med Paris-konferansens oppstyking av det ottomanske riket, gikk løs på Helles, brøt det ut enda en. Nansen var på høyden under alle de tre overlappende krisene, og fikk allerede i 1922 en velfortjent Nobels fredspris for arbeidet. Det var Høyre-mannen Fredrik Stang (1922, s. 100) som sammen med marxisten Edvard Bull hadde foreslått den frisinne Venstre-mannen Nansen til fredsprisen. Fredsarbeidet var allerede da et godt stykke på vei et nasjonalt konsensusprosjekt. Stang (1939, s. 100) holdt også festtalen og spesifiserte at prisen ble gitt for

det arbeide av internasjonal art Nansen har utført i de senere år, som har bragt ham fredsprisen; særlig nevner jeg hans arbeide for å skaffe krigsfangene hjem, hans arbeide for de russiske flyktninger, hans arbeide for å skaffe hjelp til de millioner i Russland som kjemper med hungeren, og hans arbeide i disse dager for flyktningene i Lilleasia og Trakia.

Selv om ikke samtiden kategoriserte dette arbeidet som diplomatisk, var humanitært arbeid i ferd med å bli en del av det diplomatiske *métier*. Gitt innslagene av klassiske diplomatiske funksjoner som informasjonsinnhenting, forhandling og representasjon må vi regne dette arbeidet med også i en vurdering av Nansen som diplomat. Spesielt er det på sin plass å understreke betydningen av de såkalte Nansen-passene, som gjorde det mulig først for flyktninger fra Sovjet-Russland og Tyrkia, og så fra andre land, å reise over landegrenser uten ordinært pass. Igjen ser vi her at spillerommet for en gruppe mennesker, denne gangen flyktninger, utvides ved at det tas et strukturelt grep. Mennesker uten papirer ble behandlet som statsløse. Dermed ble Nansen-passet «a title to existence» (Huntford, 1997, s. 637). Nansen sto altså i spissen for et initiativ der det såkalte Nansen-kontoret klarte å etablere et nytt identitetspapir som man fikk simpelthen i kraft av å være menneske. I tillegg klarte han å få dette identitetspapiret, som altså hvilte på tanken om menneskeartens biologiske enhet, etablert på linje med statenes pass, som hvilte på tanken om at mennesker defineres i en spesifikk type grupper, nemlig stater. Et stort klarere tekstuel uttrykk

¹⁵ Huntford (1997) mener at Nansen var naiv hva kommunistene angikk, og at han ble «hoodwinked» av Lenin og andre ledere. Å bli forledet om politiske realiteter og intensjoner er en alvorlig diplomatisk brist, men jeg kan ikke se at Huntford belegger dette godt nok. En alternativ lesning er at Nansen kompromisset for å kunne utføre sitt humanitære arbeid. I så fall gjorde han det alle humanitære diplomater må gjøre, da som nå.

for humanismens grunntanke er det vel neppe mulig å finne. Etter Nansens død i 1930 grunnla da også Folkeforbundet det internasjonale Nansen-kontoret for å fortsette Nansens arbeid for flyktninger. Kontoret fikk selv Nobels fredspris i 1938. Nansens arbeid for flyktninger var unikt i to henseender, i sitt omfang og ved at Nansen-passet fungerte som et strukturelt nydannende grep. Dette virket peker også frem mot Norges humanitære og fred- og forsoningsdiplomati, som ble mer markert under den kalde krigen for så å bli et internasjonalt varemerke fra 1990-tallet av.

Konklusjon

«Norge har aldri noensinne hatt en sendemann med slik innflytelse som Fridtjof Nansen», skrev Nansens sønn Odds svigersønn og biograf Tim Greve i 1974 (s. 62). Det må man gi ham rett i. Den eneste som kommer i nærheten er Wedel Jarlsberg. Nansens virke som det vi i dag ville kalle vitenskapsdiplomat var byggende for hans senere diplomatiske virksomhet, men ikke i seg selv unikt. Hans bruk av sport som diplomatisk pressmiddel i 1905 peker frem mot senere generelle praksiser, men ble kun et intermezzo. Forhandlingsturen 1898 er mest som oppvarming å regne. Hans mulige rolle som bakkanal mellom Sovjet-Russland og Storbritannia vet vi lite om, men den var ikke unik. Sololøp som fordømmelsen av det fascistiske Italia etter angrepet på Korfu i 1923 som førte til at Mussolini selv kalte Norges minister i Roma inn på teppet er bemerkelsesverdig, men ikke mer. Et annet opptrinn som så langt heller ikke har vært nevnt, Nansens oppfordring til Tysklands rikskansler fra 1924 om å søke medlemskap i Folkeforbundet, likeså. De to siste utspillene er vel å regne som forsøk fra Nansen på å omsette kapitalen som høykommissær for Folkeforbundet til generell kapital som moralsk autoritet. Opptrinnene førte til ekstraarbeid for norsk UD, som særlig i sistnevnte tilfelle markerte misnøye (Greve, 1971, s. 219–222), men slike utspill er ikke unike. Det var derimot hele fire av Nansens andre handlinger, nemlig hans utvidelse av Norges spillerom og innsats for å få en dansk og engelsk gift konge på Norges trone i 1905, hans ferdigforhandling av stormaktenes sikkerhetsgaranti til Norge i 1907, ditto for forsyningsavtalen med amerikanerne i 1918 og endelig hans innsats som Høykommissær for flyktninger på 1920-tallet, da særlig grepet med å gjøre dem til juridiske subjekter ved å utstyre dem med såkalt Nansenpass. Her foregriper Nansen institusjonaliseringen av humanitært diplomati generelt og fred- og forsoningsdiplomati spesielt.

Det disse unike innsatsene har til felles, er at de bygger på en virtuos håndtering av to av diplomatiets tre kjerneoppgaver, informasjonssanking og forhandling. Som adelig på morssiden, som vitenskapsmann og som eventyrer hadde Nansen et kontaktnett som gav ham overlegen tilgang på informasjon, spesielt om en helt avgjørende diplomatisk ressurs, nemlig fersk informasjon om hva som gjaldt akkurat i øyeblikket, hva konstallasjonen av mennesker, synspunkter og interesser var akkurat der og da, og som dermed var avgjørende for timingen av innsats. Torbjørn Knutsen har, vel med rette, pekt på at Nansens diplomatiske stil var preget av hans

tidlige erfaring som ekspedisjonsleder, der detaljert planlegging, ledelse fra fronten og minutiøs timing var helt avgjørende. Slik erfaring gir et praktisk håndlag med informasjonsinnhenting og forhandling som er annerledes enn, men fullt konverterbart til, diplomatisk arbeid.¹⁶ Nansens sosiale sikkerhet, åndsneværelse og troskap mot en oppgave gjorde ham også til en utholdende forhandler.

Alt dette veide opp for hans manko hva diplomatiets tredje kjerneoppgave, representasjon, angikk. Nansen var svært representativ hva fremtoning angikk, men spesielt på sine eldre dager direkte dårlig til å følge ordre, samordne og forankre, hvilket også er en viktig del av representasjon av staten man faktisk arbeider for. Hangen til retthaveri var sterk, og sto ofte i kontrast til det helt karakteristiske fokuset på å få ting gjort, for eksempel når han i 1923, i et privatbrev til en nær venninne fra New York-tiden, utbryter: «Jeg tror tiden bør være omme for alle disse diplomatiske hensyn og for all forsiktighet, det verden trenger nå er å få oppleve ærlig god vilje til å gjøre det rette – om det lykkes eller ikke er av mindre betydning, nesten» (til Lily Sulzer, etter Greve, 1974, s. 213). Den massive selvstrertheten og egenrådigheten som her kommer til syne, og som i sitt produktive aspekt gjorde Nansen så pågående og selvsikker, var samtidig hans svakeste side (Haug, 2012, s. 68n.70, 397 et passim).

Nansen ville ikke være noens bud, bybud eller sendebud, men sin egen mann. Han støttet seg her på en av to historiske grunnmåter å tenke representasjon på, nemlig at et kollektiv utpeker den de mener er den beste til å løse en oppgave, og overlater alt som heter hvordan til den utpekte. Dette var en vanlig holdning på 1700- og 1800-tallet – Edmund Burke la den for eksempel til grunn for hele sitt syn på hva en valgt politikers rolle var – og det var en holdning som kledte gammelt europeisk diplomati, der sakte kommunikasjon skapte stor avstand mellom statsoverhodet og hans representanter hos andre statsoverhoder. Problemet var at det på Nansens tid var det andre og konkurrerende synet på representasjon som vant stadig mer frem; her var representanten et utøvende ledd for politisk ledelses linje, en del av et stort diplomatisk maskineri som når som helst kunne telegraferes nye instruksjoner, ja, kunne mikrostyres. Den rollen nektet Nansen, og for den saks skyld også Wedel Jarlsberg, altså å spille. Det dreier seg om kjernen i en kamp mellom det gamle diplomati og det nye diplomati, der Nansen var på den tapende side. Her støter vi også på grensen for Nansens wilsonianisme. Nansen skiftet som sagt syn på internasjonal politikks natur under påvirkning fra Wilson og hans krets, fra å betone spillet mellom selvhevdende stater til å betone internasjonalt samspill og humanitært arbeid. Wilson var imidlertid også en svært varm forsvarer av det nye diplomati (Leira, 2018a). Han ville ha åpne forhandlinger mellom stater, som skulle resultere i åpne, formelle avtaler dem imellom. Nansen forble imidlertid et typisk eksempel på det gamle diplomatiets betoning av eksklusive kontakter, hemmelige møter og uformelle avtaler mellom sosialt sentralt plasserte individer som han selv. Merk imidlertid at det fra politikernes side, i alle fall fra Michelsens i 1905, var slik at Nansen

¹⁶ Privat skriftlig korrespondanse, 10. januar 2022.

i alle fall var mindre egenrådlig enn Wedel Jarlsberg. Det dreier seg altså ikke bare om at Nansen var stri, men om at en hel forståelse av diplomatens metier var i ferd med å bli utdatert. Her er det også verd å merke seg at enhver som spurte Nansen om diplomatisk hjelp, og det var altså mange, jo måtte være oppmerksom på hans konsekvente *Alleingang* og dens ideologiske motivasjon. Nansen var ikke statsansatt, han ble hanket inn, og politikerne som hanket ham inn måtte jo vite hva de fikk og i noen grad godta det på forhånd, siden de spurte igjen og igjen. Nansens stil var nok utdatert, men det var fremdeles plass for den – og er det i noen grad fortsatt.

Nansen hadde også andre svake sider som diplomat. Diskrepansen mellom Nansen som talsmann for internasjonalt samarbeid stater imellom står i skrikende kontrast til hans manglende samarbeidsevne på individplan. Det mest eklatante eksempelet på dette er vel Nansens manglende evne og vilje til å samkjøre delegasjonene han ledet til Folkeforbundets årsmøter, internt så som vel som med Norges overgripende linje i utenrikspolitikken. Washington-tiden viser det samme: Nansen maksimerte det arbeidet han var blitt satt til, og hadde vanskelig med å forstå at det måtte være utenriksministeren og UD hjemme som avveide hans teig med det store bilde (i dette spesifikke tilfellet, det nøytrale Norges forhold til Tyskland). Hangen til vitalisme og den tilsvarende manglende evne og vilje til å tenke overgripende analytisk kom også frem da han, som Norges representant, i 1924 oppfordret Tysklands rikskansler til å søke medlemskap i Folkeforbundet. Grunnholdningen – at stater må snakke sammen – er selve bunnplanken i diplomatiet, og er som sådan aldri klanderverdigg. Tyskland ble da også tatt opp året etter. Problemet var Nansens manglende analytiske forståelse for hvordan hans skytteltrafikk stormaktene imellom svekket Norges, og for den slags skyld alle småstater, diplomatiske handlingsrom. Nansen, som på generelt grunnlag snakket så svulstig om små staters moralske rolle, bidro jo med denne virksomheten til at stormaktene beholdt kunnskap og initiativ for seg selv, i stedet for å flytte mer virksomhet ut i institusjonelle sammenhenger, der også små stater ville kunne forme avgjørelsene. Også i andre sammenhenger, for eksempel ved sine sololøp som deputert til Folkeforbundet, handlet Nansen på måter som i samtid og ettertid ble sett på som å løpe stormaktenes, og da spesielt Storbritannias, ærend (Jølle, 220, s. 453–454; Vogt, 2011, s. 445). Man må spørre seg om Nansen, når han skjøv frem småstateres moralske autoritet i diplomatiet, ikke snarere tenkte på enkeltmenneskers autoritet, og da først og fremst på sin egen.

Alle, også helter, har svake sider, og det som for samtiden og for oss fremsto som Nansens egenrådighet, hadde altså vært historisk normalt på 1700-tallet og det meste av 1800-tallet. At nettopp en type som Fridtjof Nansen ble norsk diplomati-histories største helt, skjedde i så henseende mot historiske odds, siden hans habitus var delvis utdatert da det skjedde. På den annen side kan man fastslå at Nansen, og også Wedel Jarlsberg, var heldige med timingen i den forstand at det er lettere å bli diplomatisk helt i en stats formative fase, når mye står på spill, enn i en historisk mindre turbulent fase. Jeg tror imidlertid vi må til det transhistoriske for å gripe Nansens heltestatus. Den franske religionshistorikeren Georges Dumézil er berømt

for sin tese om at indo-europeisk sosialt liv, det være seg religiøst eller sekulært, faller i tre kategorier, der «suverenen» er den fremste. Suverenen er kjennetegnet ved sin skaperkraft og sin evne til å regulere sosialt liv. Nansens fire unike innsatser var alle skapende. To av dem var endog skapende i den forstand at noe sosialt nytt oppsto (et kongedømme, en identitet). De to andre var avtaleinngåelser, som nettopp er juridisk regulerende, slik Dumézil snakker om. Nansens diplomatiske innsats faller altså nøyaktig inn i det feltet Dumézil identifiserer som selve heltehemmebanen. Til Dumézils innsikt om *hva slags* arena som skaper helter kan vi legge en annen av hans innsikter, nemlig hva slags handlingsmåte som kommer til anvendelse der. Dumézil ser det å bryte sosiale konvensjoner, å gå på tvers av kulturens anerkjente handlingsmåter, som det karakteristiske trekket ved heltens fremgangsmåte. Eksempelet hans er krigeren, men innsikten har like stor gyldighet for helteoppførsel på andre felter, som det diplomatiske:

In battle itself they must respond to boldness, surprise, pretense, and treachery with operations of the same style, only more effective, or else face sure defeat. Drunk or exalted, they must put themselves into a state of nervous tension, of muscular and mental preparedness, multiplying and amplifying their powers. And so they are transfigured, made strangers in the society they protect. (Dumézil, 1970, s. 106)

Norsk og internasjonalt diplomati har bestemt blitt mer strømlinjeformet og hverdagslig siden Nansens tid, men diplomater er fortsatt blant de skapende og regulerende. Muligheten til å havne på tvers av sosiale konvensjoner, er transkulturell og transhistorisk. Gitt at det står en transhistorisk nimbus om både oppgavene og handlingsmåten som skaper dem, vil det alltid kunne oppstå nye diplomatiske helter. Om så er, er det en sannhet med modifikasjoner at Nansen er utdatert som historisk, diplomatisk figur. Gitt den rette krisen kan Norge fortsatt få nye diplomatiske helter av Nansens type.

Om forfatteren

Iver B. Neumann har doktorgrader i statsvitenskap (Oxford, 1992) og sosialantropologi (Oslo, 2009) og er direktør ved Fridtjof Nansens Institutt, Lysaker. Han har utgitt seks bøker om diplomati, senest *Diplomatic Tenses: A Social Evolutionary Perspective on Diplomacy* (Manchester University Press, 2020).

Referanser

- Alund, A. (2014). *Hans Engen: En utenrikspolitisk biografi* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-46789>
- Bell, D. (2020). *Men on horseback: The power of charisma in the age of revolution*. Princeton University Press.
- Berg, R. (2012). Fridtjof Nansen og norsk utenrikspolitikk. *Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri*, 88(1), 29–36.
- Berg, R. (1996). Nansen som diplomat 1905–1918. I O. Christensen & A. Skoglund (Red.), *Nansen ved to århundreskifter* (s. 153–165). Aschehoug for Norsk Folkemuseum.
- Berg, R. (1995). *Norsk utenrikspolitikk historie: Bd. 1. Norge på egen hånd 1905–1920*. Universitetsforlaget.

- Campbell, J. (1973). *The hero with a thousand faces*. Stanford University Press. (Opprinnelig utgitt 1949)
- Carlsson, E. (2006). *Gustav V och andra världskriget*. Historiska Media.
- Collins, R. (2020). *Charisma: Micro-sociology of power and influence*. Routledge.
- Der Derian, J. 1987. *On diplomacy. A genealogy of western estrangement*. Blackwell.
- Dumézil, G. (1988). *Mitra-Varuna: An essay on two Indo-European representations of sovereignty*. Zone. (Opprinnelig utgitt 1940)
- Dumézil, G. (1970). *The destiny of the warrior*. University of Chicago Press. (Opprinnelig utgitt 1969)
- Egeland, J. (1996). Nansen og norsk utenrikspolitikk. I O. Christensen & A. Skoglund (Red.), *Nansen ved to århundreskifter* (s. 146–152). Aschehoug for Norsk Folkemuseum.
- Fasting, K. (1955). *Nils Claus Ihlen*. Gyldendal.
- Freeman, C. W. (2022, 10. januar). *Diplomacy as an instrument of statecraft: A practicum* [Tale til Washington International Diplomatic Academy]. Association for Diplomatic Studies & Training. <https://adst.org/diplomacy-as-an-instrument-of-statecraft-a-practicum/>
- Götz, N. (2005). On the origins of parliamentary diplomacy Scandinavian «bloc politics» and delegation policy in the League of Nations. *Cooperation and Conflict*, 40(3), 263–279.
- Gram-Skjoldager, K., Ikonomou, H. A. & Kahlert, T. (2019). Scandinavians and the League of Nations Secretariat, 1919–1946. *Scandinavian Journal of History*, 44(4), 454–483.
- Greve, T. (1974). *Fridtjof Nansen 1905–1930*. Gyldendal.
- Haug, K. E. (2012). *Folkeforbundet og krigens bekjempelse: Norsk utenrikspolitikk mellom realisme og idealisme* [Doktorgradsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet]. NTNU Open. <http://hdl.handle.net/11250/243075>
- Hegge, P. E. (2002). *Fridtjof Nansen. Bare én vilje*. Stenersen.
- Holbrooke, R. C. (1998). *To end a war*. Random House.
- Huntford, R. (1997). *Nansen: The explorer as hero*. Abacus.
- Ikonomou, H. & Gram-Skjoldager, K. (Red.). (2019). *The League of Nations: Perspectives from the present*. Aarhus University Press.
- Ingebritsen, C. (2002). Norm entrepreneurs: Scandinavia's role in world politics. *Conflict and Cooperation*, 37(1), 11–23.
- Irgens, F. (Red.). (1952). *En norsk diplomats liv: Minister Johannes Irgens, 1869–1939*. Dreyer.
- Jølle, H. D. (2020). *Nansen – utfordreren*. Gyldendal.
- Kleveland, Å. (1994). *Dådstrang og medmenneskelighet – Fridtjof Nansen som forbilde og sivilisasjonskritiker i dagens verden, ms.*
- Knudsen, G. (1998). *Erindringer 1905–1925* (H. B. Bystrøm, Red.). Grenmar.
- Koskenniemi, M. (2004). *The gentle civilizer of nations: The rise and fall of international law 1870–1960*. Cambridge University Press.
- Leira, H. (2013). Innledning: Arven etter Store. *Internasjonal Politikk*, 71(3), 371–381.
- Leira, H. (2018a). New diplomacy. I G. Martel (Red), *The encyclopedia of diplomacy* (s. 1347–1354). Wiley Blackwell.
- Leira, H. (2018b). Old diplomacy. I G. Martel (Red), *The encyclopedia of diplomacy* (s. 1389–1396). Wiley Blackwell.
- Mazower, M. (2013). *Governing the world: The history of an idea, 1815 to the present*. Penguin.
- Noyes, D. (2020, 27.–29. februar). The Napoleonic monopoly and its challengers: Exemplarity's end? [Paperpresentasjon, på konferansen Exemplarity: Performance, influence, and friction in political innovation, The Mershon Center for International Security Studies, Ohio State University.
- Omang, R. (1959). *Norsk utenrikstjeneste II: Stormfulle tider 1913–1928*. Gyldendal.
- Pedersen, S. (2015). *The guardians: The League of Nations and the crisis of empire*. Oxford University Press.
- Pettersen, S. A. (kommer) Berend Friele. Et liv.
- Retzer, B. R. (1999). *Makten, myten og mennesket Jens Evensen*. BBG.
- Skran, C. M. (1995). *Refugees in inter-war Europe: The emergence of a regime*. Clarendon.
- Stang, F. ([1922] 1939). Fridtjof Nansen. Tale ved utdelingen av Nobels fredspris 10de desember 1922 (Morgenbladet 11. desember 1922). I *Streiftog. Noen artikler og foredrag* (s. 100–107). Aschehoug.
- Steffens, H. K. (1911). *Norske slægter 1912*. Gyldendal.
- Steine, B. A. (2015). *Folkeavstemningen om monarki i 1905*. Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/1520-folkeavstemningen-om-monarki-i-1905.html>
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self: The making of the modern identity*. Harvard University Press.
- Turner, S. (2003). Charisma reconsidered. *Journal of Classical Sociology*, 3(1), 5–26.

- Vogt, C. E. (2010). *Nestekjærlighet som realpolitikk. Fridtjof Nansens humanitære og internasjonale prosjekt, 1920–1930* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Vogt, C. E. (2011). *Fridtjof Nansen. Mannen og verden*. Cappelen Damm.
- Vogt, C. E. (2012). Fredstanken – Fridtjof Nansens forestillinger om krig og fred. *Nordisk tidsskrift för vetenskap, konst och industri*, 88(1), 23–28.
- Vogt, C. E. (2018). Nansen, Fridtjof (1861–1930). I G. Martel (Red.), *The encyclopedia of diplomacy* (s. 1291–1293). Wiley Blackwell.
- Wedel Jarlsberg, F. (1932). *Reisen gjennom livet*. Gyldendal.
- Wight, M. (1994). *International theory: The three traditions*. Leicester University Press.
- Walters, F. P. (1952). *A history of the League of Nations*. Oxford University Press.
- Wiseman, G. (2022). Expertise and politics in ministries of foreign affairs: The politician-diplomat nexus. I C. Lequesne (Red.), *Ministries of foreign affairs in the world* (s. 119–149). Brill.

Abstract in English The Diplomat as Hero: Fridtjof Nansen

Norwegian diplomacy has seen many everyday heroes, but few who have done something unique. The article discusses the main candidate for the role, Fridtjof Nansen. Nansen carried out a number of different diplomatic functions at the behest of the Norwegian state and International Organisations, no less than four of which were unique. He increased Norway's room for manoeuvre by contributing to placing a Danish king with a British-born wife on the throne upon the country's independence in 1905. He then successfully negotiated a Great Power-guaranteed Integrity Treaty for the new state. Nansen also secured a treaty on vital goods delivery with the United States for Norway in 1918. Most famously, in the 1920s, he helped hundreds of thousands of refugees with disaster relief, but also by manipulating structural preconditions so that they received identity papers and could cross borders, for which he received the 1922 Nobel Peace prize. Nansen's weakness as a diplomat was his egocentrism, complete with a programmatic aversion against seeing his specific mission as part of a united foreign policy orchestrated elsewhere. He more than made up for this by his expert handling of diplomacy's other two basic functions, information gathering and negotiation, which underlay all his four unique successes.

Keywords: Nansen · diplomacy · Norwegian foreign policy